

פרק ו'

המחירים

רמת המחירים של המוצרים והשירותים לצריכה פרטית ולהשקעה במשק עלתה ב־1961 בממוצע ב־8 אחוזים, בקירוב. לעומת 1960. מחירי הצריכה הציבורית¹ עלו בשיעור דומה. עליית מחירים זו היא התלולה ביותר מאז 1957, והיא מהווה המשך למגמות שצינו את המחצית השנייה של 1960 ונמשכו במשך מרבית 1961 (ראה לוח ו'־1 ודיאגרמה ו'־1).

לוח ו'־1

העלייה הממוצעת במחירי המקורות שלרשות המשק,

לפי השימושים המקומיים הסופיים, 1956 עד 1961

(אחוזים)

המשקל ב־1961	מ־1960 ל־1961	מ־1959 ל־1960	מ־1958 ל־1959	מ־1957 ל־1958	מ־1956 ל־1957	
61	7	3	2	4	7	הצריכה הפרטית
18	8	6	6	5	6	הצריכה הציבורית*
21	9	4	1	2	6	ההשקעות
100	8	4	3	4	7	סך הכל

הערות: המשקלים נקבעו לפי חלקם של השימושים השונים בתוך המקורות, בכל שנה ושנה.
 * ב־1959 שונה השקלול, ובכך מוסבר השוני לעומת המספרים המובאים בפרק ב', "המקורות, השימושים וההכנסות". הסבר מפורט יובא בנספח לדו"ח זה.
 המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

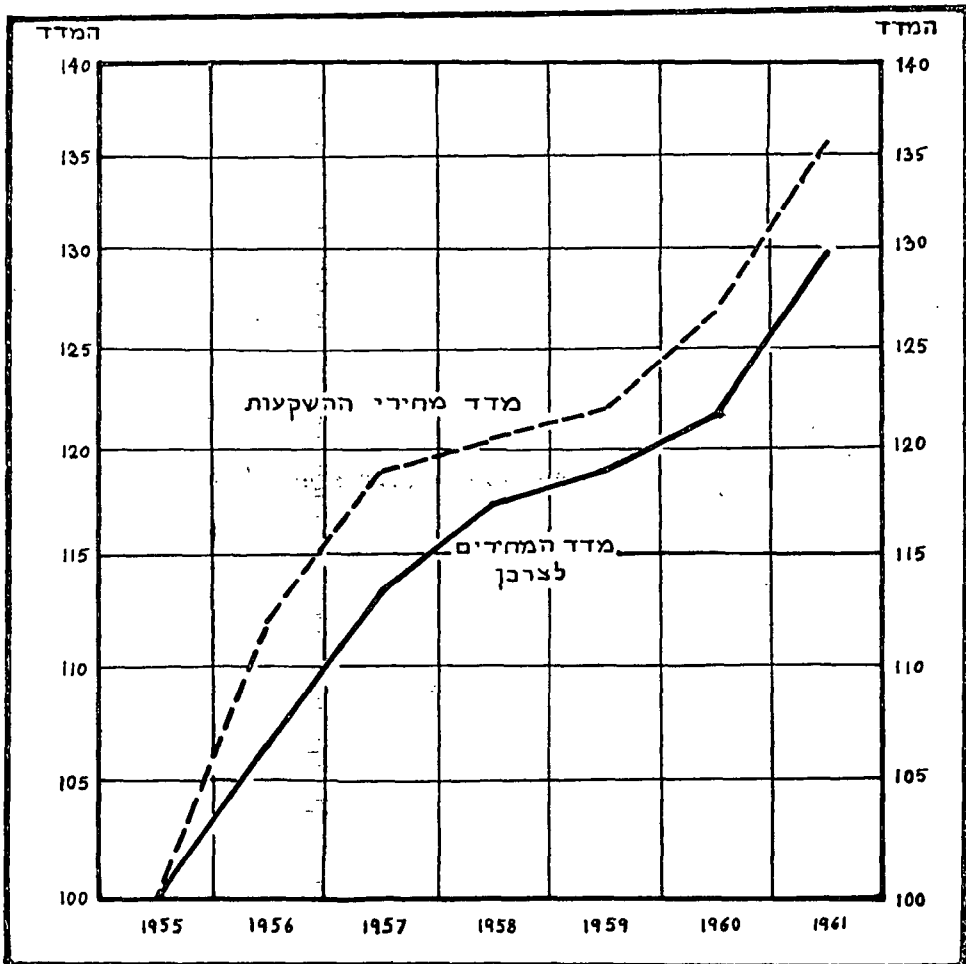
1. הגורמים לעליית המחירים

עליית המחירים התלולה ב־1961 מקורה בגידול הרב בביקוש. שורשיה בהתפתחות במשך 1960, שבה גדלו אמצעי התשלום בקצב מהיר בעקבות הרחבת האשראי הרבה והגידול המואץ בהמרה של מטבע חוץ. במחצית השנייה של אותה שנה החלה עליית מחירים מואצת שנמשכה עד אמצע 1961. העלייה היתה איטית יותר באותם הסקטורים שבהם ניתן להגדיל את ההיצע ממקורות יבוא ותלולה יותר — בסקטורים שבהם מנעו "צווארי בקבוק" או הגבלות ייצור מכוונות את גידול ההיצע.

במחצית השנייה של 1961 הואטה עליית המחירים. התפתחות זו נעוצה בבלימת הגידול

¹ החישוב מבוסס על עליית השכר ליחידת זמן, בסקטור הציבורי, ועל קניית הסקטור הציבורי מיבוא ומתוצרת מקומית. יש לראות במספרים אינדיקטורים גרידא, ולא מחירים ממש.

אינדקסות לעליית המחירים, 1955 עד 1961

בביקוש בעקבות האטת ההתרחבות המוניטארית — פרי אמצעי הריסון שננקטו על-ידי בנק ישראל במשך שנת 1961, ההמרה של מטבע מקומי במטבע חוץ (כלומר, ירידת סכום יתרות מטבע החוץ) במחצית השניה של 1961, ופעולתה הדיסאינפלציונית של הממשלה במשך מרבית חודשי 1961. האטת עליית המחירים במחצית השנייה של 1961 חלה למרות העלייה בהוצאות הייצור באותו פרק זמן.

לגורמים שפעלו מצד ההוצאות לא נודעה השפעה ניכרת על רמת המחירים הכללית, שכן הללו פיגרו אחרי עליית המחירים, והשפעתם נצטמצמה בעיקר לתחום חלוקת ההכנסה בין הסקטורים השונים במשק.

מדיניותה הכלכלית של הממשלה מושתתת על הנחת יסוד של הבטחת תעסוקה מלאה. עלייה בהוצאות הייצור מחייבת משום כך הרחבה מוניטארית — על-מנת למנוע אבטלה וצמצום התפוקה. על רקע זה מביאה עלייה בהוצאות הייצור לעלייה ברמת המחירים הכללית. ההתרחבות המוניטארית,

מדד המחירים לצרכן ומדד מחירי ההשקעות, 1950 עד 1961

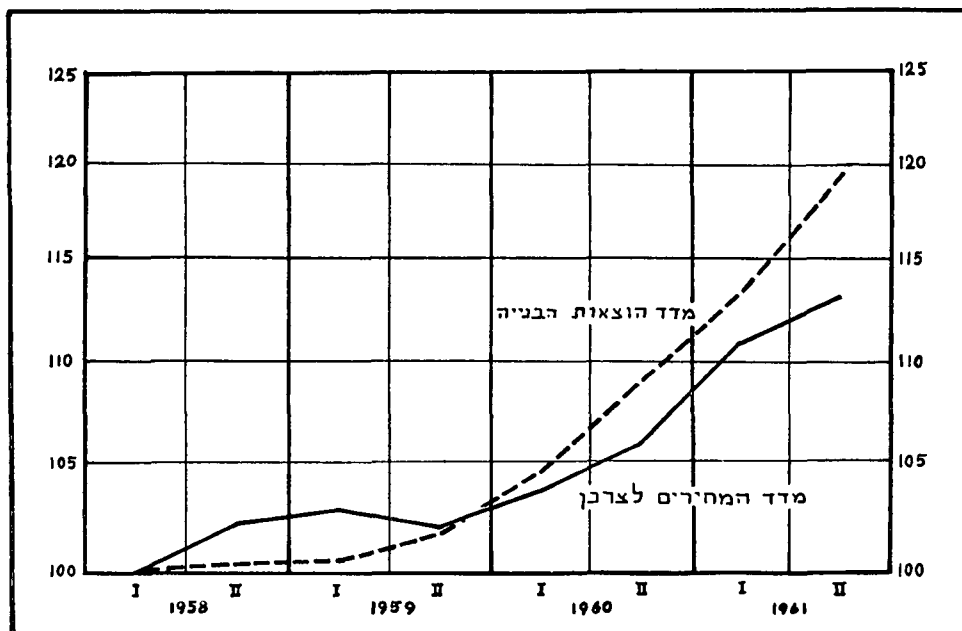
השנה	מדד המחירים לצרכן		מדד מחירי ההשקעות	
	הממוצע השנתי	אחוז העלייה לעומת השנה הקודמת	הממוצע השנתי	אחוז העלייה לעומת השנה הקודמת
1950	100.0	—	100.0	—
1951	114.1	14.1	136.0	36.0
1952	180.0	57.8	243.3	78.9
1953	230.6	28.1	322.7	32.6
1954	258.8	12.2	376.3	16.6
1955	274.1	5.9	414.8	10.2
1956	291.8	6.5	464.0	11.9
1957	310.6	6.4	492.6	6.2
1958	321.2	3.4	500.5	1.6
1959	*325.9	1.5	505.4	1.0
1960	*333.4	2.3	525.9	4.1
1961	*355.6	6.7	562.7	9.0

ה מק ו ר : מדד המחירים לצרכן — הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. מדד מחירי ההשקעות — לנבי 1950 עד 1950 : רייד א. 9. נעתון, יחזון, תעסוקה ותפוקה בישראל, 1950 עד 1959 ; לנבי 1960 ו 1961 : בנק ישראל. • ב 1959 הונהג מדד חדש, ולשם השוואה עם שנים קודמות שורשר המדד החדש למדד הישן.

שהואצה במחצית השנייה של 1960 ונמשכה במחצית הראשונה של 1961, היתה בעיקרה בלתי תלויה בהוצאות הייצור, ולכן אין לתלות בעליית הוצאות הייצור את עליית המחירים בפרק זמן זה. עליית המחירים המואצת החלה במחצית השנייה של 1960. באותה תקופה לא חלה כמעט עלייה בהוצאות : עליית השכר לא חרגה מגבולות הגידול בפירון הייצור, ולכן לא עלו הוצאות השכר ליחידת תפוקה; מחירי היבוא היו יציבים במשך מרבית התקופה, וכן לא הוגדלו בהרבה ההיטלים. בקווייה הכלליים נמשכה התפתחות זו גם ברביע הראשון של 1961. מאז הרביע השני של 1961, שבו שולמו הפרשי שכר לפי חוזי העבודה החדשים, וים תשלום תוספת היוקר ברביע השלישי עלו הוצאות הייצור ליחידת תפוקה, ואף על פי כן הואטה העלייה ברמת המחירים הכללית. נראה שהסיבה לכך היא בייצוב היחסי בביקוש, בעקבות צמצום ההתרחבות המוניטארית. הגידול בהוצאות הייצור נספג על-ידי הרווחים, שגדלו, כנראה, בתקופות הקודמות, שבהן לא היתה עליית המחירים מלווה בגידול מקביל בהוצאות. בכמה ענפים, שבהם הוטלו היטלים או בוטלו סובסידיות, עלו מחירי המוצרים, אולם התפתחות זו אין לראות בה גורם לשינוי ברמת המחירים הכללית.

¹ ב 1961 עלה השער האפקטיבי ליבוא לעומת 1960 ב 2 אחוזים בקירוב.

התפתחות המחירים, לפי חצאי שנה, 1958 עד 1961

2. התפתחות המחירים היחסיים

השינויים ברמת המחירים הכללית ב-1961 היו, כאמור, פרי ההתרחבות המוניטארית שגררה את גידול הביקוש. שינויי המחירים היחסיים של קבוצות המוצרים והשירותים השונים נקבעה על-ידי הגורמים המיוחדים, שכיוונו את התפתחות ההיצע והביקוש בכל אחת מהקבוצות השונות.

(א) מחירי הצריכה הפרטית¹

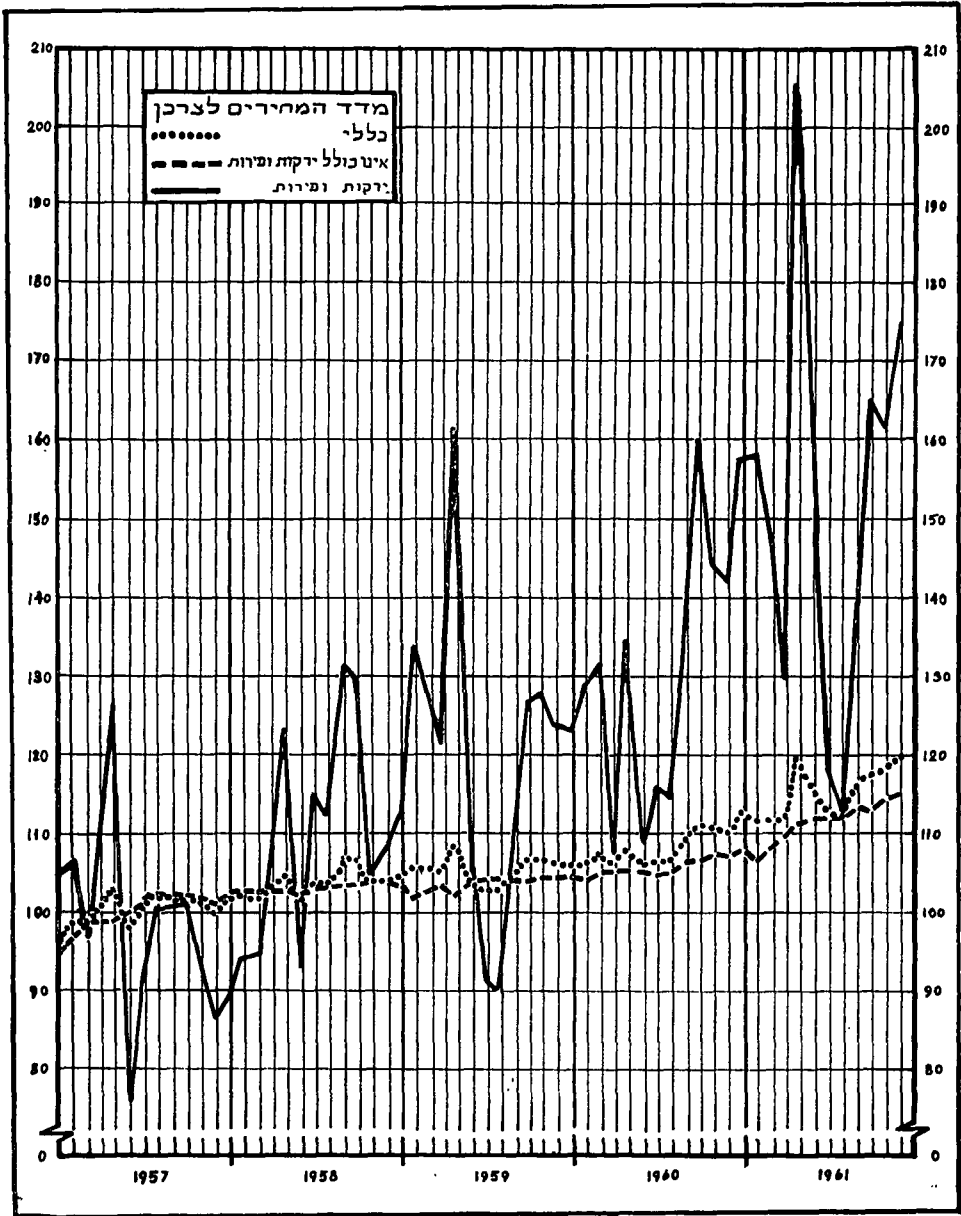
מחירי הצריכה הפרטית עלו ב-1961 ב-7 אחוזים, בקירוב. שיעור זה גבוה משיעור עליית מחירי הצריכה הפרטית בשלוש השנים הקודמות. תנועת המחירים לא היתה שווה בסעיפים השונים; היא היתה גבוהה מהממוצע — בפירות וירקות, בדיור ובשירותים האישיים, ונמוכה מהממוצע — במזון, טכסטיל והנעלה. תנודות המדד במשך השנה נגרמו בעיקר על-ידי התנודות הגדולות מהרגיל במחירי הפירות והירקות (ראה דיאגרמה ו' 3).

1. ירקות ופירות

עלייה תלולה במיוחד חלה במחירי הירקות הטריים, שעלו בשיעור של 20 אחוזים. עלייה זו היא המשך למגמת העלייה המהירה מאז 1957 (ראה לוח ו' 4).

¹ הדיון מבוסס על מדד המחירים לצרכן, שעלה ב-6.7 אחוזים. מחירי הצריכה שבלוח ו' 1 לעיל, שעלו בשיעור של 7 אחוזים, מתקבלים על-ידי חילוק מדד ערך הצריכה במדד הצריכה הריאלי.

מדד המחירים לצרכן, 1957 עד 1961

התפתחות זו היא תוצאה מהירידה היחסית בהיצע הירקות נוכח גידול האוכלוסיה והגידול המהיר בהכנסה האישית הפנויה, הגוררים ביקוש מוגדל לירקות.¹ בין 1957 ל-1961 ירד שיווק הירקות הטריים ב-10 אחוזים לנפש.

¹ גמישות הביקוש לירקות, לגבי ההכנסה, נאמדת ב-0.3, בערך. מטעם זה אפשר היה לצפות לעלייה של 10 אחוזים בביקוש בשנים 1958 עד 1961.

השינויים במדר המחירים לצרכן, לפי מקור המוצר, 1960 ו-1961

המשקל	אחוז העלייה ב-1961 לעומת 1960	אחוז העלייה ב-1960 לעומת 1959	
תוצרת חקלאית			
פירות	12.0	8.0	43.0
ירקות	16.5	11.0	45.5
תוצרת חקלאית אחרת *	0.5	-5.5	124.0
כל התוצרת החקלאית	7.0	1.0	212.5
תוצרת תעשייתית			
מזון	5.5	2.5	174.0
טכסטיל	5.0	-3.5	87.0
הנעלה	3.0	1.5	28.0
תוצרת תעשייתית אחרת **	4.5	2.5	64.0
כל התוצרת התעשייתית	5.0	1.0	353.0
מזון מיובא	8.0 ****	1.0	45.0
דלק	4.5	0.5	32.0
שירותים אישיים	10.0	6.0	164.0
דיוור	13.0 *****	5.5 *****	123.0
פריטים שלא נכללו במקום אחר ***	5.0	3.5	71.5
סך הכל	6.5	2.5	1000.0

הערות: המספרים מעוגלים לחצי האחוז או לחצי האלפית הקרובים.

* בשר עוף, בשר בקר, ביצים ודגים טריים.

** מוצרים כימיים, ריהוט, מוצרי מתכת, ציוד חשמלי ומוצרי זכוכית וקרמיקה.

*** מס אחיד, ארנונה כללית, ספרים ועתונים, תכשיטים, איפניים ועוד.

**** אומדן זה מוטא בנלל שיטת המדידה.

***** ראה הערה 1 בעמ' 67.

חמקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. ההלוקה לסעיפים היא של בנק ישראל.

עלייה עקבית זו במחיריהם היחסיים של הירקות קשורה במדיניות מכוונת של הגדלה בלתי מספקת של ההיצע. צמצום ההיצע נובע מהגבלות ייצור, ובתקופות מסוימות — מצמצום השיווק ומהשמדת עודפי תוצרת. על עודפים אלה שילמה הממשלה סובסידיה, שהגיעה בתשכ"א ל-3.2 מיליון ל"י. נראה שהעלייה התלולה במחירי שימורי הירקות, בשיעור של 25 אחוזים, ב-1961, נגרמה בחלקה על-ידי העלייה במחירי הירקות הטריים¹ מהיות השימורים תחליף קרוב לירקות

¹ העלאת המחירים חלה בעת ובעונה אחת במרבית שימורי הירקות.

השינויים במחירי הירקות, 1958 עד 1961

המשקל * ב־1960 ו־1961	אחוז העלייה או הירידה (-), בממוצע שנתי, לעומת השנה הקודמת				
	1961	1960	1959	1958	
100	20.0	10.5	16.5	8.0	כל הירקות הטריים **
					מזה:
28	26.0	13.5	14.0	1.5	עגבניות
10	22.5	16.5	-25.5	49.5	מלפפונים
23	12.5	11.0	38.0	16.0	תפוחי־אדמה
—	6.5	2.5	1.5	3.5	מדד המחירים לצרכן

ה ע ר ה : המספרים מעוגלים לחצי האחוז הקרוב.
 * המשקלים מתייחסים ל־1960 ו־1961 בלבד. בשתי השנים הראשונות חושבו המשקלים על בסיס שונה. הסבר יובא בנספח לרו"ה זה.
 ** כאן לא נכללו הבוטנים, בעוד שבלוח ו־3 הם כלולים בין הירקות.
 ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

טריים. השפיעו כאן גם ההעלאות המכס על פח מגולוון לייצור קופסאות שימורים, עליית מחירי הירקות, המשמשים כחומרי גלם לתעשיית השימורים, וכן תנודות גדולות מהרגיל במחירי הירקות במשך השנה¹. העלייה התלולה במחירי שימורי הפירות מוסברת על רקע ההעלאות בשיעורי המכס על פח מגולוון וההיטלים על קופסאות מוגמרות.

גם מחירי הפירות הטריים עלו בשיעור גבוה מהממוצע — 12 אחוזים. מקורה של עלייה זו בצמצום ההיצע ובהעלאה של מחירי ההדרים לשיווק מקומי, ב־30 אחוזים, על־ידי המועצה לייצור ושיווק פרי הדר.

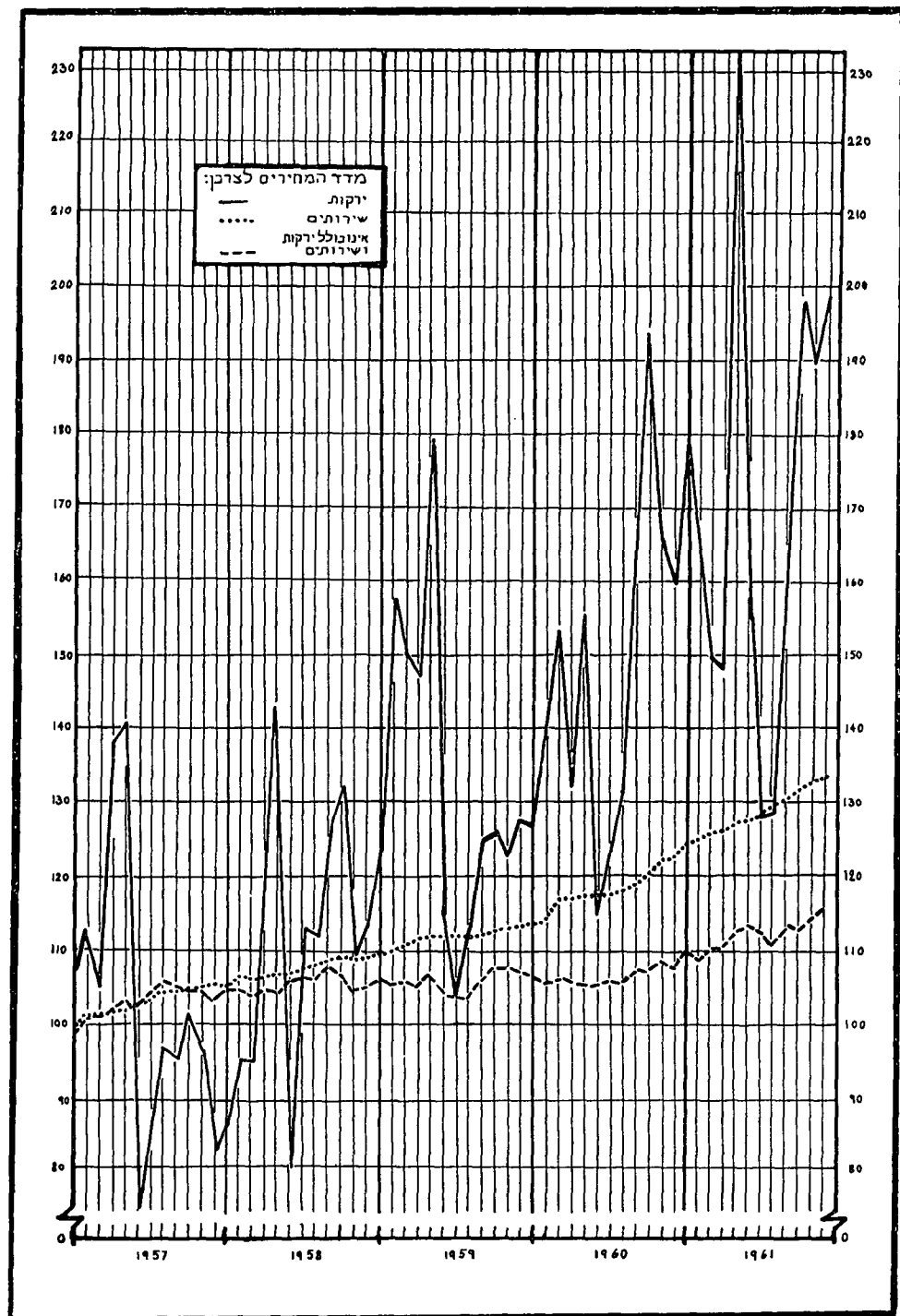
במחירי יתר הפירות חלה עלייה קלה בלבד — 2 אחוזים בקירוב — בעקבות עליית הכמות המוצעת.

2. שירותים

העלייה התלולה במחירי השירותים הקיפה את רוב השירותים, בכלל זה נסיעות, קולנוע, תיאטרון, קונצרטים, תיקונים ושיפוצי דירה, הבראה ונופש, מסעדות, מכוני יופי ועוד. עליית מחירים יחסית זו מאפיינת את כל השנים האחרונות. מצד אחד, מקורה בעלייה המהירה בביקוש לשירותים, המלווה את הגידול בהכנסה; ואילו, מצד שני, היא נעוצה באופיו המיוחד של הענף: ענף זה אין בו כמעט תחליפי יבוא, ואילו אפשרויות המיכון המוגבלות מונעות גידול בפריזם הייצור בו, ועליות שכר, אשר בענפים אחרים הן נספגות על־ידי גידול הפריזם, מוצאות את ביטוין בתנאים אלה בעיקר בעליית המחירים. מלבד הרקע הכללי המשותף לענף כולו, פועלים בחלקיו השונים גם גורמים מיוחדים, כגון השקעות גדולות בנכס־לא־ניידי במרכזי הערים. ריבוי הגורמים המיוחדים נובע מהרכבו המגוון של הענף.

¹ ראה הסבר בפרק ד', "הצריכה", לעיל.

מדד המחירים לצרכן, לפי מרכיבים, 1957 עד 1961

3. מחירי המזון המיובא

שיעור העלייה במחירי המזון המיובא, שבלוח ו' 3, מוטת כתוצאה משיטת המדידה של יבוא בשר הבקר. אחד ממקורות העלייה במחיר הממוצע הוא העלייה במחיר הסוכר, בשיעור של 26 אחוזים. עלייה זו נגרמה על-ידי ביטול הקיצוב החלקי, שהיה עדיין בתוקפו ב-1960. במחיר שאר מוצרי המזון המיובאים לא חל כמעט שינוי.

4. תוצרת תעשייתית

מחיריהם של מרבית מוצרי התעשייה המקומיים עלו בשיעור של 5 עד 6 אחוזים, במקביל לרמת המחירים הכללית. יוצאים מכלל זה מחירי ההנעלה שעלו ב-3 אחוזים, בקירוב.

5. שירותי דיור

מחירי הדיור עלו ב-13 אחוזים¹, בקירוב. המדד מורכב מאינדיקאטורים לגבי מחירי דירות בבעלות, מחירי דירות בשכירות ומסי רכוש. עליית מסי הרכוש היתה התלולה ביותר, והגיעה ל-50 אחוזים בראשית 1961. מחירי הדירות בבעלות עלו ב-14 אחוזים, לפחות, דבר המבטא את הביקוש הרב לדיור, שמקורו בסקטור הפרטי ובסקטור הציבורי כאחד. ביקוש זה לא היה מלווה בגידול מתאים בהיצע בגלל תנאי התעסוקה המלאה במשק. בערים הגדולות חלה עלייה תלולה במחירי המגרשים, מאחר שההיצע שלהם מוגבל².

6. דלק³

מחירי הדלק עלו ב-4.5 אחוזים. מחירי החשמל, המהווים 40 אחוזים מכלל סעיף זה, לא עלו כלל. העלייה בסעיפים אחרים נעה בין 1.5 אחוזים — לגפרורים — לבין 12.5 אחוזים — לקרח. מחירי החשמל, הנפט והבנזין נקבעים, למעשה, על ידי הממשלה. הקרח, הגז והגפרורים נמכרים על-ידי גופים שיש להם שליטה רבה בשוק.

7. תוצרת חקלאית אחרת

במחירי סעיף זה לא חל כמעט שינוי, בעיקר בגלל מדיניות הסובסידיות של הממשלה, מדיניות שהביאה להרחבה ניכרת של ההיצע, בייחוד של ביצים ובשר עוף, שהם חלק הארי של הסעיף. על-מנת לבלום את עליית מחירי בשר הבקר ייבאה הממשלה במשך השנה 4.635 טונות של בשר טרי ובשר קפוא, כתוספת ליצור המקומי.

(ב) מחירי ההשקעות במשק

ברוב מרכיבי ההשקעות היתה עליית המחירים ב-1961 תלולה מאשר בשנה הקודמת (ראה לוח ו' 5).

¹ אומדן זה מווד את שינויי המחירים בחודשים אפריל עד ספטמבר 1961 לעומת אותם החודשים ב-1960. הסברים לגבי אופן המדידה של שירותי הדיור במדד המחירים לצרכן הובאו בירחון הסטטיסטי לישראל, פברואר 1962, עמ' 13 ו-44.

² ראה להלן גם בעניין עליית מחירי הבנייה.

³ סעיף זה כולל חשמל, נפט, גז, קרח, בנזין וגפרורים.

השינויים במחירי ההשקעות במשק, 1960 ו-1961

(אחוזים)

המשקל	העלייה ב-1961 לעומת 1960	העלייה ב-1960 לעומת 1959	
620	11	6	בנייה ועבודות עפר
307	6	1	ציוד
			מזה :
89	5	1	ציוד מקומי
218	6	1	ציוד מיובא
73	9	3	מחירי השקעות בחקלאות
1,000	9	4	סך הכל

המספרים מעוגלים ליחידות שלמות.
ה מק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל.

העלייה במחירי הבנייה ועבודות העפר נגרמה בעיקר על-ידי עליית השכר ב-14 אחוזים, בקירוב, ועל-ידי העלייה הרבה במחירי שאר חומרי הבנייה¹. עליית השכר הרבה מקורה בהרחבה רבת הממדים של הבנייה, בתנאי תעסוקה מלאה. מחירי הציוד המיובא עלו כתוצאה מההיטלים שהוטלו ב-1961 ומעליית מחיריו בחוץ-לארץ.

(ג) מחירי הצריכה הציבורית

בשנים אחרונות היתה העלייה במחירי הצריכה הציבורית גדולה מזו של מחירי הצריכה הפרטית. תופעה זו נעוצה במשקלו הרב של השכר בסל הצריכה הציבורית, המגיע עד למעלה מ-50 אחוזים. העלייה בשכר היתה גדולה בשנים אחרונות בהרבה מהעלייה במדד מחירים לצרכן. עליית המחירים הבולטת במחירי הצריכה הציבורית בשנת 1961 מקורה בעליית השכר, שהיתה המשך להתפתחות בשנים האחרונות, וכן בעלייה התלולה במחירי קניות אחרות של הסקטור הציבורי, בניגוד ליציבות יחסית בשנתיים הקודמות.

3. השינויים במדד המחירים לצרכן, לפי קבוצות הכנסה

מדד המחירים לצרכן מתאר את השינויים שחלו בהוצאות לקניית סל קבוע, המייצג את הרכב הצריכה של כלל השכירים העירוניים. אולם הרכב הסלים של קבוצות ההכנסה השונות אינו שווה לזה של הסל המייצג את הממוצע של כלל השכירים, ויש, איפוא, עניין לבחון את ההתייקרות היחסית של הסלים של קבוצות הכנסה שונות. לוח ו'-6 מתאר את שינויי המחירים של סלי הצריכה של שכבות שונות, בשנים 1956 עד 1961.

¹ ראה פרק י"ב, "הבנייה".

מדרי מחירי הסלים * של קבוצות הכנסה שונות, 1957 עד 1961

(1956 = 100)

1961	1960	1959	1958	1957	ההוצאה הממוצעת לצריכה, לגפש ** (ל"י)	ההכנסה לגפש (ל"י)
119.4	112.1	110.1	110.3	107.7	43.1	למטה מ-50
119.9	112.7	110.6	110.8	108.1	69.0	עד 79
120.8	113.5	111.0	111.1	108.1	111.2	80 ומעלה

* להוציא את מחירי הדיור.

** בתורת אינדקס לייכולת הכלכלית עדיפה ההוצאה לתצרוכת על ההכנסה.

ה מ ק ו ר : נתוני השכבה המרכזית לסטטיסטיקה.

כפי שמלמד הלוח, היתה התייקרות הסלים של קבוצות ההכנסה השונות — דומה. מכאן, שאם אמנם מבנה המסים על ההוצאה והסובסידיות תכליתם היא הוזלתם היחסית של הסלים של קבוצות ההכנסה הנמוכות לעומת אלה של קבוצות הכנסה גבוהות, הרי לא הושגה מטרה זו אלה במידה מועטת ביותר. אין להסיק מלוח זה דבר על מידת הפרוגרסיביות של המסים על ההוצאה.

הסיבות להתייקרות הדומה של הסלים הן, כנראה, שתיים :

- (א) אין שוני רב בהרכב ההוצאות של שלוש קבוצות ההכנסה. עליית מחירו של מצרך כלשהו משתקפת בהתייקרות הסלים השונים, במידה שונה, רק כשמשקלו של אותו מצרך בהם אינו שווה. (ב) עליית המחירים הקיפה שורה רחבה של מצרכים, ולא פסחה אף על מה שקרוי "מוצרי העניים", כגון לחם ודגנים.

מצרכים שמשקליהם שונים בצורה בולטת בסלים של קבוצות ההכנסה השונות הם : ירקות, לחם ודגנים, ריהוט, סיגריות ושירותים, ובריאות חינוך ותרבות. העלייה במחירי הלחם והדגנים מחד, ובמחירי הריהוט, מאידך, לא חרגה מגבולות הממוצע, אולם בגלל העובדה, שמשקליהן של שתי קבוצות אלה בתוך כלל הצריכה משתנים ביחס הפוך זה לזה עם גידול ההכנסה¹, לא היתה לעליות מחירים אלה, ככלל, השפעות שונות על רמת המחירים של שכבות ההכנסה השונות. מאידך, עלו מחירי הירקות, הסיגריות והשירותים, והבריאות החינוך והתרבות בצורה תלולה. מאלה — הירקות הם מצרך שעיקר חשיבותו בקבוצות ההכנסה הנמוכות, ולכן תרמה עליית מחיריהם להתייקרותו היחסית של הסל של שכבות אלה, בעוד שהעלייה הגדולה במחירי הסיגריות והשירותים וכן במחירי הבריאות והתרבות תרמה להתייקרותם היחסית של סלי שכבות ההכנסה הגבוהות יותר.

¹ משקל הלחם והדגנים גדול בעיקר בצריכתן של קבוצות ההכנסה הנמוכות, בעוד שמשקל הריהוט גדול יותר בקבוצות ההכנסה הגבוהות.